

Dariusz Borek

Przestępstwa przeciwko wierze w normach «de delictis reservatis» z 2010 roku

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawno-historyczny 57/3, 105-126

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

O. DARIUSZ BOREK O.CARM.

Wydział Prawa Kanonicznego

Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

PRZESTĘPSTWA PRZECIWKO WIERZE W NORMACH *DE DELICTIS RESERVATIS* Z 2010 ROKU

Treść: Wstęp. – 1. Strona przedmiotowa przestępstw przeciwko wierze należących do katalogu *delicta reservata*. – 1.1. Rodzaje przestępstw przeciwko wierze. – 1.1.1. Herezja. – 1.1.2. Apostazja. – 1.1.3. Schizma. – 1.2. Charakter zewnętrzny i publiczny przestępstw przeciwko wierze. – 2. Strona podmiotowa przestępstw przeciwko wierze należących do katalogu *delicta reservata*. – 2.1. *Christifideles* jako sprawcy przestępstw przeciwko wierze. – 2.2. Wina umyślna jako istotny element przestępstw przeciwko wierze. – Zakończenie.

Wstęp

Pierwszą grupę przestępstw, które, zgodnie z Normami *De delictis reservatis* z 2010 roku, pozostają w zakresie kompetencji Kongregacji Nauki Wiary, stanowią przestępstwa przeciwko wierze, czyli: herezja, apostazja i schizma¹. Dyspozycja ta nawiązuje bezpośrednio do tego,

¹ Art. 1: „§ 1 Congregatio pro Doctrina Fidei, ad normam art. 52 Constitutionis Apostolicae Pastor Bonus, cognoscit delicta contra fidem et delicta graviora, tum contra mores tum in sacramentorum celebratione commissa atque, ubi opus fuerit, ad canonicas sanctiones declarandas aut irrogandas ad normam iuris, sive communis sive proprii, porcedit, salva competentia Paenitentiariae Apostolicae et firma manente Agendi ratione in doctrinarum examine”, CONGREGATIO PRO DOCTRINA FIDEI, *Normae de delictis Congregationi pro Doctrina Fidei reservatis seu Normae de delictis contra fidem necnon de gravioribus delictis* (21.05.2010), AAS 102(2010), s. 419-434. Normy *De gravioribus delictis* z 2001 roku do kategorii *delicta graviora* zaliczały przestępstwa przeciwko sakramentom Eucharystii i Pokuty oraz przestępstwo przeciwko obyczajom, CONGREGATIO PRO DOCTRINA FIDEI, *Epistula a Congregatione pro Doctrina Fidei*

co się postanawia w tej materii w kan. 1364 Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 roku² oraz w kann. 1436 i 1437 Kodeksu Kanonów Kościołów Wschodnich z 1990 roku³. Normy *De gravioribus delictis* z 2001 roku nie ujmowały przestępstw przeciwko wierze w katalogu najcięższych przestępstw zarezerwowanych Kongregacji Nauki Wiary. Pominięcie to nie było jednak kwestią zapomnienia czy przeoczenia. Przedmiotem bezpośrednim cytowanych norm była bowiem *Sacramentorum sanctitatis tutela*, a więc ochrona świętości sakramentów oraz obyczajów. Natomiast przestępstwa przeciwko wierze i tak, zgodnie z art. 52 Konstytucji *Pastor Bonus*, pozostawały w zakresie kompetencji Kongregacji Nauki Wiary⁴. Normy z 2010 roku podając w pierwszej kolejności przestępstwa przeciwko wierze, przypominają,

missa ad totius Catholicae Ecclesiae Episcopos aliosque Ordinarios et Hierarchos interesse habentes: de delictis gravioribus eidem Congregationi pro Doctrina Fidei reservatis, 18 maii 2001, AAS 93(2001), s. 785-786. Zob. także D. BOREK, *Ordynariusz a <Delicta Graviora> zarezerwowane Kongregacji Doktryny Wiary*, Prawo Kanoniczne 47(2004) 3-4, s. 99-128.

² KPK/1983, kan. 1364: „§ 1. Odstępca od wiary, heretyk lub schizmatyk podlega ekskomunice wiążącej mocą samego prawa, przy zachowaniu przepisu kan. 194, § 1, n. 2; duchowny może być ponadto ukarany karami, o których w kan. 1336, § 1, n. 1, 2 i 3. § 2. Jeśli tego domaga się długotrwały upór lub wielkość zgorszenia, można dołączyć także inne kary, nie wyłączając wydalenia ze stanu duchownego”.

³ KKKW/1990, kan. 1436: „§ 1. Kto zaprzecza jakiegś prawdziwie, w którą należy wierzyć wiarą boską i katolicką lub ją poddaje w wątpliwość, albo porzuca całkowicie wiarę chrześcijańską i zgodnie z prawem upomniany nie poprawia się, jako heretyk albo apostata powinien zostać ukarany ekskomuniką większą; duchowny może zostać ukarany oprócz tego innymi karami, nie wyłączając depozycji. § 2. Poza tymi wypadkami, ten, kto z uporem odrzuca prawdę, która została uznana za definitywnie obowiązującą przez Biskupa Rzymskiego lub Kolegium Biskupów mocą autentycznego Urzędu Nauczycielskiego albo, kto głosi doktrynę potępioną przez nich jako błędną i nie odwołuje tego, gdy zostanie prawnie upomniany, powinien zostać ukarany odpowiednią karą”. KKKW/1990, kan. 1437: „Kto odmawia uznania zwierzchnictwa najwyższej władzy Kościoła lub utrzymywania wspólnoty z chrześcijanami jej podlegającymi, i prawnie upomniany nie okaże posłuszeństwa, jako schizmatyk powinien zostać ukarany ekskomuniką większą”.

⁴ JOANNES PAULUS PP. II, *Constitutio apostolica Pastor Bonus*, De Romana Curia, 28 iunii 1988, art. 52, AAS 80(1988), s. 874. Por. D. CITO, *Delicta graviora contro la fede e sacramenti*, w: *Questioni attuali di diritto penale canonico*, Studi Giuridici XCVI Città del Vaticano 2012, s. 31-33.

że dotyczą one wiary, a więc rzeczywistości, która należy do najwyższych dóbr zarówno w wymiarze indywidualnym, jak i wspólnotowym. Przestępstwa przeciwko wierze są szczególnie ciężkie, ponieważ ranią jedność Ciała Chrystusowego.

Zgodnie z kan. 1364 KPK/1983 przestępstwa przeciwko wierze podlegają karze ekskomuniki wiążącej mocą samego prawa. Ponadto, w odniesieniu do duchownego, istnieje możliwość zastosowania kar, o których w kan. 1336 § 1, n. 1-2 i 3 oraz, w przypadku długotrwałego uporu lub szczególnie wielkiego zgorszenia, także i innych kar nie wyłączając wydalenia ze stanu duchownego. Zgodnie z Normami *De delictis reservatis* z 2010 roku, w przypadku przestępstw związanych z wiarą, należy do Ordynariusza lub Hierarchy z zachowaniem prawa, jeżeli taka będzie konieczność, zwolnić z kary ekskomuniki *latae sententiae*, oraz przeprowadzić proces sądowy w pierwszej instancji, albo pozasądowy *per decretum*, z zachowaniem prawa do apelacji lub rekursu do Kongregacji Nauki Wiary⁵.

W niniejszym artykule analizie zostaną poddane jedynie te zagadnienia, które dotyczą strony przedmiotowej i podmiotowej przestępstw przeciwko wierze zarezerwowanych Kongregacji Nauki Wiary.

1. Strona przedmiotowa przestępstw przeciwko wierze należących do katalogu *delicta reservata*

1.1. Rodzaje przestępstw przeciwko wierze

Należy zaznaczyć, że przestępstwa przeciwko wierze w Normach *De delictis reservatis* z 2010 roku, to tylko przestępstwa apostazji, herezji i schizmy⁶, a nie inne możliwe naruszenia w sferze doktrynalnej

⁵ Art. 2: „§ 2 In casibus de quibus in § 1 Ordinarii vel Hierarchae est, ad normam iuris, excommunicationem latae sententiae, si casus ferat, remittere, processum sive iudiciale in prima instantia sive per decretum extra iudicium agere, salvo iure appellandi seu recurrendi ad Congregationem pro Doctrina Fidei”, CONGREGATIO PRO DOCTRINA FIDEI, *Normae de delictis Congregationi pro Doctrina Fidei reservatis...*, s. 421.

⁶ Art. 2: „§ 1 Delicta contra fidem, de quibus in art. 1, sunt haeresis, apostasia atque schisma, ad normam cann. 751 et 1364 Codicis Iuris Canonici et cann. 1436 § 1 et 1437 Codicis Canonum Ecclesiarum Orientalium”, CONGREGATIO PRO DOCTRINA FIDEI, *Normae de delictis Congregationi pro Doctrina Fidei reservatis...*, s. 420.

uznawane przez prawo kanoniczne za przestępstwa⁷. Nie będzie zatem objęte analizowanymi Normami przestępstwo uporczywego odrzucania lub powątpiewania, co do prawd uznanych za definitywnie obowiązujące, przykładowo w takich kwestiach jak: prawda o nieomyślności i prymacie jurysdykcyjnym Biskupa Rzymskiego do Soboru Watykańskiego I; nauczanie o święceniach kapłańskich zastrzeżonych tylko dla mężczyzn; niegodziwość eutanazji; niegodziwość prostytucji i nierządu; prawomocność wyboru Biskupa Rzymskiego; przeprowadzenie soboru powszechnego; kanonizacja świętych⁸.

Dla ustalenia strony przedmiotowej przestępstw przeciwko wierze należy odnieść się do kan. 751 Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 roku. Zgodnie z cytowanym kanonem: „Herezją nazywa się uporczywe, po przyjęciu chrztu, zaprzeczanie jakiegś prawdzi, w którą należy wierzyć wiarą boską i katolicką, albo uporczywe powątpiewanie o niej; apostazją – całkowite porzucenie wiary chrześcijańskiej, schizmą – odmowa uznania zwierzchnictwa Biskupa Rzymskiego lub utrzymywania wspólnoty z członkami Kościoła, uznającymi to zwierzchnictwo”⁹.

1.1.1. Herezja

Według kan. 751 *haeresis* to uporczywe, po przyjęciu chrztu, zaprzeczanie jakiegś prawdzi, w którą należy wierzyć wiarą boską i katolicką, albo uporczywe powątpiewanie o niej. W przypadku herezji przedmiotem *a quo* jest zatem wiara katolicka. Zgodnie z kan. 750 § 1 KPK/1983, w sformułowaniu wiara boska i katolicka mieści się

⁷ D. CITO, *Delicta graviora...*, s. 33-34.

⁸ Por. KPK/1983, kann. 1371; 750 § 2. Papież Jan Paweł II Listem Apostolskim w M.p. *Ad tuendam fidem* z dnia 18 maja 1998 roku do kan. 1371 n. 1 wprowadził nową ustawę karną (kan. 750 § 2), w której przedmiotem ochrony prawnej są prawdy wiary i zasady moralności uznane (przez Biskupa Rzymskiego lub Kolegium Biskupów) za definitywnie obowiązujące (*sententia definitiva tenendo*). Prawdy wiary i zasady moralności podane do wierzenia przez Kościół dotyczą prawd istotnie związanych z objawieniem Bożym, chociaż nie zostały przedłożone przez Urząd Nauczycielski Kościoła jako formalnie objawione. Są to wszystko prawdy, które należy przyjąć w akcie wiary *de fide tenedo*, por. JOANNES PAULUS II, Motu proprio *Ad tuendam fidem*, 18.V.1998, AAS 90(1998), s. 457-461.

⁹ KPK/1983, kan. 751.

wszystko to, co zawarte jest w słowie Bożym spisany lub przekazywanym, czyli w jedynym depozycie wiary powierzonym przez Chrystusa Kościołowi. W przypadku herezji przedmiotem *a quo* są prawdy objawione i autentycznie podane do wierzenia przez Urząd Nauczycielski Kościoła, czy to w uroczystym orzeczeniu, czy też w zwyczajnym i powszechnym nauczaniu¹⁰. Będzie tutaj zatem chodzić o dogmaty wiary, poprzez odrzucenie których heretyk wprowadzi traci wiarę katolicką, ale zachowuje chrześcijańską¹¹.

Jak wynika z kan. 751, herezji można się dopuścić na dwa sposoby – albo poprzez zaprzeczanie, albo poprzez powątpiewanie. Należy podkreślić, że elementem konstytutywnym przestępstwa herezji jest nie tyle sam fakt odrzucania czy powątpiewania, ale upór sprawcy¹². Kanon 751 wyraźnie postanawia, że owe *denegatio* i *dubitatio* mają być *pertinax*, czyli uporczywe. To znaczy, że sprawca musi działać świadomie i ze zdecydowaną wolą, posiadając przy tym dostateczną znajomość prawd, które uporczywie odrzuca lub, co do których uporczywie powątpiewa. Należałoby tutaj wykluczyć wszystkie te przypadki, kiedy ma miejsce tzw. „herezja materialna” spowodowana niezajomością lub niewystarczającym zrozumieniem depozytu wiary¹³.

1.1.2. Apostazja

W odróżnieniu od herezji, *apostasia a fide* to całkowite, zarówno wewnętrzne jak i zewnętrzne, dokonane pozytywnym aktem woli, porzucenie (*repudiatio*) wiary chrześcijańskiej przez osobę ochrzczoneą¹⁴. Przedmiotem *a quo* apostazji jest zatem cała wiara chrześcijańska, niezależnie od przedmiotu *ad quem*. Do istoty apostazji należy utrata wiary chrześcijańskiej w związku z czym, apostacie nie przysługuje już

¹⁰ Zob. KPK/1983, kann. 749, 750.

¹¹ D. CITO, *Delicta graviora...*, s. 35.

¹² Por. J. SYRYJCZYK, *Kanoniczne prawo karne. Część szczegółowa*, Warszawa 2003, s. 25.

¹³ D. CITO, *Delicta graviora...*, s. 35. Por. także F. BĄCZKOWICZ, *Prawo Kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, Tom Trzeci, Opole 1958, s. 480.

¹⁴ KPK/1983, kan. 751. Por. M. FERRANTE, *Il delitto di apostasia alla luce del Motu proprio „Omnium in mentem”*, w: *Studi Giuridici XCVI Città del Vaticano* 2012, s. 234.

miano chrześcijanina¹⁵. Należy jednakże podkreślić, że musimy tutaj mieć do czynienia z rzeczywistą utratą wiary, a nie jedynie z zaniechaniem praktyk religijnych¹⁶. Z drugiej strony, do zaistnienia apostazji wystarczy odrzucenie przynajmniej jednej z centralnych prawd wiary chrześcijańskiej, np. prawdy o Trójcy Przenajświętszej lub o Wcieleniu, które to prawdy stanowią fundament wiary chrześcijańskiej¹⁷.

To, co zostało powiedziane powyżej odnośnie uporządkowania jako istotnego znamienia przestępstwa herezji, ma zastosowanie także odnośnie apostazji, gdyż ta zawsze jest herezją¹⁸. Dlatego też, owa *repudiatio* wiary chrześcijańskiej musi być, nie tylko że całkowita, ale także uporczywa.

1.1.3. Schizma

Ostatnie z przestępstw przeciwko wierze to *schisma*. Zgodnie z kan. 751, schizma to odmowa (*detrectatio*) uznania zwierzchnictwa Biskupa Rzymskiego lub utrzymywania wspólnoty z członkami Kościoła, uznającymi to zwierzchnictwo. W przypadku odmowy uznania zwierzchnictwa Biskupa Rzymu chodzi o takie nieposłuszeństwo względem Papieża, które neguje jego prymat lub dotyczy spraw bezpośrednio związanych z jednością Kościoła¹⁹. Natomiast odmowa utrzymywania wspólnoty z członkami Kościoła, uznającymi to zwierzchnictwo będzie przestępstwem schizmy niezależnie od tego, czy będzie to dotyczyć więzów z Kościołem powszechnym, czy tylko partykularnym. W odróżnieniu od apostazji i herezji, schizma nie stanowi bezpośredniego naruszenia wiary, ale jedynie więzów wspólnoty kościelnej, o ile oczywiście nie będzie zawierać elementów herezji²⁰. Należy jednak zaznaczyć, że przestępstwa schizmy nie konstituują zwykle nieposłuszeństwa, o którym mowa w kan. 1371-1372²¹. Przypadki

¹⁵ Por. J. SYRYJCZYK, *Kanoniczne prawo karne...*, s. 21.

¹⁶ Por. M. FERRANTE, *Il delitto di apostasia...*, s. 232-233. Por. także F. BĄCZKOWICZ, *Prawo Kanoniczne...*, s. 479-480.

¹⁷ Por. D. CITO, *Delicta graviora...*, s. 34.

¹⁸ Por. J. SYRYJCZYK, *Kanoniczne prawo karne...*, s. 25; 30.

¹⁹ Por. tamże, s. 28.

²⁰ Por. J. SYRYJCZYK, *Kanoniczne prawo karne...*, s. 29. Zob. także KPK/1983, kan. 205.

²¹ Zob. F. BĄCZKOWICZ, *Prawo Kanoniczne...*, s. 481.

nieposłuszeństwa przewidziane w cytowanych kanonach zakładają bowiem uznanie prymatu Papieża, podczas gdy postawa schizmatyka z kan. 1364 to właśnie negacja tegoż prymatu, co niejednokrotnie wiąże się z przestępstwem herezji²². Jak zauważają autorzy, zerwanie więzi ze wspólnotą Kościoła, którego wierni trwają w łączności i w relacji z Papieżem – “*cum et sub capite*”, pośrednio kieruje się przeciwko prymatowi Biskupa Rzymskiego, ponieważ wspólnota jest jedna i jedyna²³. Czynem natury schizmatycznej będzie przykładowo naruszenie dyspozycji zawartej w kan. 1382 – wedle której biskup, który bez papieskiego mandatu konsekruje kogoś na biskupa, a także ten, kto od niego konsekrację przyjmuje, podlegają ekskomunice wiążącej mocą samego prawa, zastrzeżonej Stolicy Apostolskiej. Chociaż naruszenie cytowanego kanonu nie może być jednoznacznie rozumiane jako czyn natury schizmatycznej, niemniej jednak niejednokrotnie wyświęcenie kogoś na biskupa bez mandatu Stolicy Apostolskiej jest wyrazem woli schizmatycznej. Wyraźnie zostało to potwierdzone w przypadku arcybiskupa Lefebvre, który, jak wynika z dekretu Kongregacji Biskupów, dopuścił się czynu natury schizmatycznej wyświęcając czterech kapłanów na biskupów bez mandatu Stolicy Apostolskiej. Z tej też racji, stwierdza dalej dekret, arcybiskup zaciągnął karę przewidzianą zarówno w kan. 1382 jak i w kan. 1364²⁴.

1.2. Charakter zewnętrzny i publiczny przestępstw przeciwko wierze

Jednym z istotnych elementów jakiegokolwiek przestępstwa kanonicznego, zgodnie z przyjmowaną w doktrynie definicją, jest zewnętrzny charakter naruszenia²⁵. Jakikolwiek naruszenie, aby mogło

²² Por. D. CITO, *Delicta graviora...*, s. 36.

²³ Por. J. SYRYJCZYK, *Kanoniczne prawo karne...*, s. 28-29; R. BOTTA, *La norma penale nel diritto della Chiesa*, Bologna 2001, s. 169.

²⁴ Zob. KONGREGACJA BISKUPÓW, *Dekret 01 lipca 1988 roku*, L'Osservatore Romano 03.07.1988, s. 1. Zob. także PONTIFICIO CONSIGLIO PER I TESTI LEGISLATIVI, *Nota esplicativa* 24.08.1996, *Communicationes* 29(1997), s. 239-243.

²⁵ Por. KPK/1983, kan. 1321 § 1. Zob. V. DE PAOLIS, *De sanctionibus in Ecclesia. Adnotationes in Codicem: Liber VI*, Romae 1986, s. 40-41; J. SYRYJCZYK, *Sankcje w Kościele. Część ogólna, komentarz*, Warszawa 2008, s. 100-103.

zostać uznane za przestępstwo, musi wyjść ze sfery myśli, uczuć i pragnień i osiągnąć fizyczny świat zewnętrzny. Naruszenie będące przestępstwem nie może pozostawać w sferze czystej intencji, lecz musi być zewnętrzne, to znaczy możliwe do rozpoznania przez innych. Nie mogą zatem zostać uznane za przestępstwa takie zachowania, które nie dosięgają zewnętrznego i fizycznego porządku świata. Zasadniczym wymogiem strony przedmiotowej jakiegokolwiek przestępstwa kanonicznego jest zatem zewnętrzność czynu, w myśl zasady *nullum crimen sine actione*. Przez zewnętrzny charakter naruszenia należy rozumieć uzewnętrznione zachowanie człowieka, które daje się spostrzec, czyli takie, które podpada pod zmysły zewnętrzne, takie jak wzrok czy słuch²⁶.

Kodeks Prawa Kanonicznego z 1917 roku wszystkie czyny ujawnione na zewnątrz i wypełniające znamiona ustawy karnej uznawał za przestępstwo dokonane, bez względu na to, czy były one spostrzeżone przez inne osoby czy też nie. W myśl powyższej zasady karę ekskomuniki zaciągał ten, kto potajemnie, w ukryciu wypowiadał poglądy heretyckie, ponieważ takie oświadczenie jest aktem zewnętrznym²⁷. Tak więc, akty herezji, apostazji i schizmy wyrażone na zewnątrz, ale nie spostrzeżone przez inne osoby stanowiły, w myśl wcześniej obowiązującego prawa, przestępstwa tajne i w zasadzie były karane karą *latae sententiae*²⁸. Mieliśmy zatem tutaj do czynienia z przestępstwami formalnymi, które uznaje się za dokonane z chwilą zewnętrznego wykonania czynności wyczerpującej istotne znamiona przestępstwa²⁹.

Kodeks Prawa Kanonicznego z 1983 roku wprowadził w tej kwestii bardzo istotną zmianę, która jest wyrazem złagodzenia całego systemu karnego w Kościele. Otóż zgodnie z kan. 1330 przestępstwo, które polega na oświadczeniu albo na innym ujawnieniu woli, doktryny lub wiedzy, należy uznać za niedokonane, jeśli nikt nie spostrzegł

²⁶ Por. J. SYRYJCZYK, *Sankcje w Kościele...*, s. 101; F. BĄCZKOWICZ, *Prawo Kanoniczne...*, s. 349.

²⁷ Por. F. BĄCZKOWICZ, *Prawo Kanoniczne...*, s. 478-482.

²⁸ CIC/1917, can. 2314 § 1: „Omnes a christiana fide apostatae et omnes et singuli haeretici aut schismatici: 1°. Incurrunt ipso facto excommunicationem”.

²⁹ Por. J. SYRYJCZYK, *Sankcje w Kościele...*, s. 209-210.

tego oświadczenia lub ujawnienia³⁰. Cytowany kanon dotyczy tylko pewnego rodzaju przestępstw, a mianowicie tych przestępstw, które polegają na oświadczeniu lub innym ujawnieniu: woli, doktryny, wiedzy³¹. W stosunku do wymienionych czynów zabronionych zawęża się karalność zewnętrznego przekroczenia ustawy lub nakazu do przypadków, które są spostrzeżone przez inną osobę³². Kanon 1330 dotyczy przestępstwa dokonanego, gdyż sprawca swoim czynem zrealizował wszystkie elementy konstytutywne określonego naruszenia zewnętrznego (ujawnia swoją wolę, doktrynę lub wiedzę). Jednakże z woli ustawodawcy w tym przypadku, przestępstwo dokonane należy uznać za niedokonane, gdyż do uznania omawianej kategorii przestępstw za dokonane wymagane jest jeszcze spostrzeżenie określonego naruszenia przez kogoś. W tym przypadku ustawodawca rezygnuje z karalności ze względu na małą szkodliwość czynu przestępczego (nie ma świadków takiego oświadczenia lub ujawnienia)³³.

Karalność przestępstw, które polegają na oświadczeniu albo na innym ujawnieniu woli, doktryny lub wiedzy, jest uzależniona od dwóch warunków. Po pierwsze musi chodzić o zewnętrzne oświadczenie bądź ujawnienie woli, doktryny lub wiedzy, i po drugie musi nastąpić spostrzeżenie³⁴ tego oświadczenia albo ujawnienia przynajmniej przez jedną osobę. Oświadczenie lub ujawnienie, o którym mowa, może być zrealizowane na różne sposoby, np.: poprzez wypowiedane słowa, wykonywane gesty, pisma czy jakiegokolwiek inne znaki. Poznanie tego zewnętrznego oświadczenia ma dotyczyć tylko zaistniałego faktu, a nie

³⁰ KPK/1983, kan. 1330: „Przestępstwo, które polega na oświadczeniu albo na innym ujawnieniu woli, doktryny lub wiedzy, należy uważać za niedokonane, jeśli nikt nie spostrzegł tego oświadczenia lub ujawnienia”.

³¹ Zob. KPK/1983, kann. 1364; 1369; 1371, n. 1.

³² Szczególny ciężar tych przestępstw polega właśnie na tym, że są adresaci wspomnianych działań.

³³ Por. J. SYRYJCZYK, *Sankcje w Kościele...*, s. 211.

³⁴ Tekst łaciński używa tutaj słowa *percipiat*, co oznacza m.in.: zauważyć, usłyszeć, zrozumieć, pojąć lub przyjmować do wiadomości. Osoba będąca świadkiem oświadczenia lub ujawnienia musi spełniać te same wymogi jakie winien spełniać świadek w procesie karnym – taki świadek winien posiadać zdolność postrzegania, czyli odbierania bodźców zewnętrznych.

jego oceny prawnej. Świadek przestępnego oświadczenia lub ujawnienia winien mieć zdolność spostrzeżenia faktu, ale nie musi mieć świadomości, że dany czyn sprawcy jest przestępczy. Z drugiej jednak strony nie będzie przestępstwa, jeżeli osoba słuchająca, przyjmująca tego rodzaju deklaracje nie rozumie ich znaczenia czy to z powodu nieznamomości języka, przy pomocy którego wyraża się dana osoba, czy to z powodu trudnej terminologii używanej przez oświadczającego. Jeżeli zatem owych zewnętrznych oznak dotyczących woli, doktryny lub wiedzy nikt nie zrozumiał, albo nie usłyszał, nie przeczytał lub też nie widział, wówczas mamy do czynienia z przestępstwem niedokonanym³⁵. Takie czyny zewnętrzne (oświadczenia lub inne ujawnienia), których nikt nie spostrzeże, należałoby zakwalifikować do kategorii przestępstw usiłowanych, które z zasady nie podlegają żadnej karze – ze względu na znikomą szkodliwość społeczną takiego czynu. Tak więc, za zewnętrzne oświadczenia zawierające treści apostatyczne, heretyckie lub schizmatyczne, których jednak nikt nie spostrzeże, nie zaciąga się kar *latae sententiae*, ani też nie ma mowy o wymierzaniu kar *ferendae sententiae*³⁶.

Należy zatem podkreślić, że zgodnie z obowiązującym prawem kanonicznym, dla zaistnienia jakiegokolwiek przestępstwa zawsze konieczny będzie charakter zewnętrzny naruszenia. Nie zawsze jednak będzie rzeczą konieczną, aby to zewnętrzne naruszenie posiadało charakter publiczny. To znaczy, aby rzeczywiście zostało spostrzeżone przez inne osoby. W niektórych przypadkach bowiem przestępstwo będzie miało miejsce nawet jeżeli tego nikt nie zauważy. Jest to przypadek przestępstwa tajnego. Jako przykład można tutaj podać przestępstwo profanacji postaci konsekrowanych, o którym mowa w kan. 1367. W myśl zacytowanego kanonu, kto w celu świętokradczym porzuca postacie konsekrowane popełnia przestępstwo, chociażby nikt

³⁵ Chociaż zatem z obiektywnego punktu widzenia będziemy mieli do czynienia z przestępstwem, to jednak ustawodawca przyjmując *factio iuris* nie uznaje takiego naruszenia za przestępstwo w pełni dokonane, por. M. FERRANTE, *Il delitto di apostasia...*, s. 235-236; A.G. URRU, *Punire per salvare. Il sistema penale nella Chiesa*, Roma 2001, s. 82.

³⁶ KPK/1983, kan. 1328 § 1-2. Por. także J. SYRYJCZYK, *Sankcje w Kościele...*, s. 210.

się o tym nie dowiedział³⁷. Należy jednakże pamiętać o tym, że istnieją w systemie karnym kanonicznym naruszenia podlegające karalności jedynie wtedy, kiedy przybiorą charakter publiczny, to znaczy, kiedy zostaną poznane przez innych. Taki właśnie warunek w postaci spostrzeżenia naruszenia przez innych, ma zastosowanie do przestępstw, o których mowa w kan. 1364, a więc herezji, apostazji i schizmy. Przykładowo nie będzie mowy o przestępstwie, jeżeli ktoś wypowie swoją herezję, ale zamknięty w czterech ścianach i nikt tej wypowiedzi nie usłyszy³⁸.

Racją uzasadniającą wymóg zewnętrznego i jednocześnie publicznego charakteru przestępstw, o których w kan. 1364, jest społeczna szkodliwość wyliczonych w cytowanym kanonie naruszeń przeciwko wierze, która ma miejsce dopiero wtedy, kiedy oświadczenie woli, doktryny lub wiedzy zostanie, ze zrozumieniem, odebrane przez inne osoby³⁹. Istotą omawianych form przestępstw przeciwko wierze jest więc takie zewnętrzne naruszenie ustawy, które zawiera w sobie szkodę społeczną powstałą w wyniku publicznego zadeklarowania. Każde przestępstwo jest czynem społecznie szkodliwym, gdyż jest „zachowaniem antykościelnym”, narusza ono bowiem prawny porządek społeczny, który ma służyć do osiągnięcia nadprzyrodzonego celu Kościoła – *salus animarum*. Tylko te zachowania zasługują na karę, które wyrządzają szkodę wspólnocie wiernych, którą prawodawca określa niekiedy mianem *scandalum* albo *animarum damnum*. Naruszenia przeciwko wierze stają się szczególnie ciężkie wtedy, kiedy przybierają charakter publiczny, ponieważ ranią wtedy jedność Ciała Chrystusowego⁴⁰. Szczególny ciężar przestępstw polegających na deklaracji, w tym także tych, o których mowa w kan. 1364, polega właśnie na

³⁷ KPK/1983, kan. 1367. Por. V. DE PAOLIS, *Le sanzioni nella Chiesa*, w: *Il diritto nel mistero della Chiesa*, vol. 3 Roma 1992, s. 448; F. COCCOPALMERIO, *La normativa penale della Chiesa*, w: *La normativa del nuovo Codice*, pod red. E. Cappellini, Brescia 1983, s. 291-292.

³⁸ J. SYRYJCZYK, *Sankcje w Kościele...*, s. 211-212.

³⁹ Por. V. DE PAOLIS – D. CITO, *Le sanzioni nella Chiesa. Commento al Codice di Diritto Canonico Libro VI*, Città del Vaticano 2000, s. 176.

⁴⁰ KKK, n. 817. Por. J. SYRYJCZYK, *Kanoniczne prawo karne...*, s. 20.

tym, że deklaracje te mają swoich adresatów. Kluczowe znaczenie posiada tutaj zatem nie tyle subiektywny ciężar znajdujący się po stronie osoby popełniającej naruszenia, co właśnie fakt istnienia adresatów takich deklaracji lub oświadczeń⁴¹.

2. Strona podmiotowa przestępstw przeciwko wierze należących do katalogu *delicta reservata*

2.1. *Christifideles* jako sprawcy przestępstw przeciwko wierze

Przestępstwa przeciwko wierze należą do kategorii *delicta communia*, a więc do przestępstw, których autorami mogą być wszyscy wierni chrześcijanie, którzy przynależą do Kościoła katolickiego.

Aktualny Kodeks Prawa Kanonicznego, chociaż potwierdza władzę Kościoła w zakresie *ius coercendi* nad wszystkimi, którzy przyjęli chrzest⁴² – słowo *christifideles* w kan. 1311 (w korelacji z kan. 204 § 1) wskazuje na wszystkich ochrzczonych – to jednak ogranicza swój zasięg jedynie do katolików. Należy tutaj zatem odróżnić przysługujące Kościołowi uprawnienia, a ściślej – przysługujące mu kompetencje w kwestii karania wszystkich ochrzczonych – od faktycznego wykonywania tego uprawnienia w stosunku do braci odłączonych⁴³. Bycie katolikiem, zgodnie z kann. 11 i 1, to warunek fundamentalny podlegania ustawom czysto kościelnym w ogóle, w tym zatem i ustawom karnym. Tym ostatnim jednak podlegają jedynie ci spośród wiernych Kościoła katolickiego łacińskiego, którzy popełnili przestępstwo. Kara zatem może być wymierzona tylko katolikom, którzy popełniają przestępstwa, ponieważ sankcja karna jest pochodzenia czysto kościelnego. Ponadto – w myśl zasady *nullum crimen, nulla poena sine lege*

⁴¹ Por. A.G. URRU, *Punire per salvare...*, s. 81.

⁴² Ze względu na nieodwołalne skutki prawo-dogmatyczne każdego chrztu.

⁴³ Odmienne tę sprawę traktował Kodeks Prawa Kanonicznego z 1917 roku. W myśl cytowanego Kodeksu wszyscy ochrzczeni podlegali kościelnym ustawom karnym, por. CIC/1917, cann. 12; 2226 § 1. Por. także P. CIPROTTI, *Elementi di novità nel diritto penale canonico vigente*, Monitor Ecclesiasticus 114(1989), s. 22; E. ZANETTI, *Commento al c. 11: Chi deve osservare le leggi della Chiesa?*, Quaderni di Diritto Ecclesiale (1988), s. 187-190.

poenali praevia – bracia odłączeni nie popełniają przestępstw kościelnych i z tego powodu również nie podlegają karom kanonicznym⁴⁴.

Fundamentalnym kryterium podlegania sankcjom karnym jest fakt przynależności do Kościoła katolickiego. Zgodnie z kan. 11 podleganie ustawom czysto kościelnym jest uzależnione od spełnienia następującego potrójnego kryterium: eklezjologicznego, psychologicznego, chronologicznego. Kryterium eklezjologiczne to przynależność do Kościoła katolickiego łacińskiego⁴⁵, którą uzyskuje się poprzez, albo w wyniku chrztu z wody, na mocy którego jest się włączanym do Kościoła katolickiego⁴⁶, albo w wyniku aktu włączenia do Kościoła, jeśli ważny chrzest przyjęto w innej wspólnocie chrześcijańskiej. Kryterium psychologiczne to z kolei posiadanie wystarczającego używania rozumu⁴⁷. Ostatnie kryterium, to kryterium chronologiczne, czyli z zasady, jeżeli ustawa czego innego nie zastrzega, ukończony siódmy rok życia⁴⁸. Aktualny Kodeks Prawa Kanonicznego w kwestii odpowiedzialności karnej za przestępstwo ograniczył się zatem jedynie do

⁴⁴ J. SYRYJCZYK, *Sankcje w Kościele...*, s. 45-47.

⁴⁵ Osoby, które formalnym aktem wystąpiły z Kościoła nadal podlegają ustawom czysto kościelnym w myśl zasady – *semel catholicus semper catholicus*. Zob. BENE-DYKT XVI, List apostolski motu proprio *Omnium in mentem* 26.10.2009, L'Osservatore Romano wydanie polskie 5/2010 s. 13.

⁴⁶ Por. KPK/1983, kann. 96; 111.

⁴⁷ Są wyłączone: dzieci, które nie ukończyły siódmego roku życia; osoby zahamowane w rozwoju umysłowym oraz dotknięte chorobą psychiczną (zob. kan. 1322); osoby, które w konkretnym przypadku nie mogą zrozumieć czynności regulowanej ustawą (częściowo chorzy umysłowo oraz częściowo niedorozwinięci); osoby, które w zasadzie mają używanie rozumu, lecz przypadkowo są go pozbawione (śpiący, pijani, zahipnotyzowani, będący w gorączce, zob. kan. 1323, n. 6).

⁴⁸ Może być jednak przewidziany także inny wiek podlegania ustawom czysto kościelnym: dziecko które przed ukończeniem siódmego roku życia przyjęło Pierwszą Komunię Świętą jest zobowiązane na mocy kan. 920 § 1 do przyjmowania komunii przynajmniej raz w roku; obowiązkowi spowiedzi przynajmniej raz w roku, zgodnie z kan. 989, podlegają także dzieci poniżej siódmego roku jeżeli osiągnęły wiek rozeznania; prawem wstrzemięźliwości są związane, zgodnie z kan. 1252, osoby które ukończyły czternasty rok życia, natomiast prawem o poście są związani pełnoletni do czasu rozpoczęcia sześćdziesiątego roku życia; osoba poniżej szesnastego roku życia, zgodnie z kan. 1323, n. 1, nie podlega żadnej karze.

tych *christifideles*, którzy są katolikami. Ponadto należy zauważyć, że zgonie z aktualnym prawem kanonicznym o odpowiedzialności karnej możemy mówić tylko i wyłącznie w odniesieniu do osób fizycznych. Dokonało się to poprzez uchylenie kary infamii prawnej⁴⁹, zniesienie kary interdyktu lokalnego i ogólnego z pozostawieniem kary interdyktu personalnego⁵⁰ oraz odrzucenie możliwości karania suspensą ogólną wspólnotę lub kolegium złożonego z duchownych⁵¹. W dzisiejszym prawie kanonicznym pełne zwycięstwo odniosła zasada odpowiedzialności indywidualnej, z całkowitym wyłączeniem karnej od-

⁴⁹ Infamia prawna (*infamia iuris*) zachodziła wtedy, kiedy prawo powszechne piętnowało kogoś na czci za przestępstwo w prawie ściśle określone (CIC/1917, can. 2293). Dotykała osobę albo z chwilą popełnienia przestępstwa (*ipso iure*), albo z chwilą ogłoszenia wyroku sądowego. Dotknięty infamią prawną (CIC/1917, can. 2294 § 1) stawał się tym samym nieprawidłowym do święceń; był niezdolny do otrzymania beneficjum, pensji, urzędów i godności kościelnych; był niezdolny do wykonywania kościelnych aktów prawnych; był niezdolny do wykonywania praw i zajęć (*munera*) kościelnych; oprócz tego należało go nie dopuszczać do spełniania funkcji religijnych (*sacrum ministerium*). Kara infamii prawnej została uchylona jako mało skuteczna i eliminowana także z państwowych kodeksów karnych. Z kolei infamia faktyczna (*infamia facti*) to utrata szacunku czyli dobrego imienia u ludzi uczciwych i poważanych z powodu rzeczywistego lub mniemanego przestępstwa, albo z powodu złych obyczajów; sąd o tym, czy infamia faktyczna zachodzi, należy do ordynariusza (CIC/1917, can. 2293 § 3).

⁵⁰ Interdykt miejscowy dotyczył bezpośrednio miejsca, zabraniając sprawowania w nim obrzędów religijnych; poza tym miejscem nie obowiązywał. Pośrednio dotyczył osób i to wszystkich, nawet obcych i wyjętych, zabraniając im w miejscu obłożonym interdyktem korzystania z niektórych dóbr duchowych (CIC/1917, can. 2268 § 2; can. 2269 § 2). Interdykt ogólny, mógł być zarówno w przypadku interdyktu osobistego jak i miejscowego. Interdykt osobisty ogólny był wymierzany osobie moralnej lub społeczności, np. klasztorowi, kapitule, duchowieństwu lub wiernym jakiegoś miasta. Interdykt miejscowy ogólny rozciągał się na terytorium całego państwa, prowincji, diecezji lub parafii.

⁵¹ Jeżeli przestępstwo popełniła społeczność lub kolegium złożone z duchownych, suspensą można było ukarać: albo poszczególne osoby winne; albo społeczność jako taką; albo poszczególnych członków winnych i zarazem społeczność. W pierwszym wypadku poszczególne osoby podlegają suspensie, ogólnej czy szczególnej, według brzmienia wyroku lub dekretu; w drugim przypadku społeczności nie wolno wykonywać tych praw duchownych, które jej przysługują jako społeczności; w trzecim przypadku zbiegają się skutki i jedne i drugie (CIC/1917, can. 2285).

powiedzialności zbiorowej. Podmiotem przestępstwa może być tylko osoba fizyczna obdarzona rozumem i wolną wolą, ponieważ istotnym elementem przestępstwa jest wina (bez winy nie ma odpowiedzialności karnej) i musi ona mieć znamiona grzechu ciężkiego, a ten może popełnić tylko osoba fizyczna⁵².

2.2. Wina umyślna jako istotny element przestępstw przeciwko wierze

Dla zaistnienia przestępstwa nie wystarczy sam fakt zewnętrznego naruszenia jakiegoś przepisu, czyli samo stwierdzenie obiektywnego bezprawia kryminalnego. Kościół bowiem nie przyjmuje tzw. „odpowiedzialności obiektywnej”, a więc odpowiedzialności za skutek przestępczy bez uwzględnienia winy sprawcy, to jest podmiotowej strony przestępstwa⁵³. Według elementu podmiotowego definicji przestępstwa, musimy mieć jeszcze do czynienia z ciężką poczytalnością czynu. Jak zauważa V. De Paolis: „Imputabilitas est proprietates actus, qua ipse actus pertinet ad proprium dominum, in quantum positus sit modo humano, id est libere; ideo dominus respondere debet de proprio actu”⁵⁴. Poczytalność, to zatem właściwość, dzięki której jakieś działanie i jego skutki mogą być sprowadzone do wolnej i świadomej woli podmiotu⁵⁵. „Poczytywać komuś coś” znaczy uznać go za sprawcę danej rzeczy. Poczytanie, to sąd teoretyczno-praktyczny, za pomocą którego jakieś konkretne działanie przypisuje się określonej podmio-

⁵² W Kodeksie z 1917 roku miało miejsce wprowadzenie uchylenie odpowiedzialności zbiorowej przy przestępstwach popełnionych przez osoby fizyczne, w takim przypadku pozostawała jedynie odpowiedzialność indywidualna, niemniej jednak nadal została zachowana możliwość, że osoba prawna mogła być podmiotem przestępstwa. Jeżeli zatem przestępstwo popełnia osoba prawna w takich sytuacjach istniała możliwość karania: indywidualnego – tutaj kara była nakładana na poszczególne osoby, które przestępstwo popełniły; zbiorowego – tutaj kara wymierzana na społeczność jako całość, czyli na wszystkich członków osoby prawnej; łącznego – czyli karania indywidualnego łącznie z kolektywnym, tzn. kara na poszczególnych przestępców i na osobę prawną. Por. J. SYRYJCZYK, *Sankcje w Kościele...*, s. 47.

⁵³ J. SYRYJCZYK, *Sankcje w Kościele...*, s. 106-107.

⁵⁴ V. DE PAOLIS, *De sanctionibus in Ecclesia...*, s. 41.

⁵⁵ A. D'AURIA, *L'imputabilità...*, s. 39-40

towi jako jego sprawcy⁵⁶. Poczytalność, to inaczej mówiąc, uznanie związku przyczynowego między konkretnym działaniem a daną osobą ludzką. Otóż nie wystarczy stwierdzić, że dana osoba jest autorem materialnym któregoś z przestępstw, ale należy udowodnić, że jest ona także autorem moralnym danego czynu niedozwolonego. Istotne znaczenie będzie tutaj miało zbadanie okoliczności popełnienia przestępstwa: wyłączających, łagodzących i obciążających, o których mowa w KPK/1983 kann. 1323-1326, na podstawie których należy stwierdzić, czy sprawca rzeczywiście za swój czyn może zostać pociągnięty do odpowiedzialności. Odpowiedzialność jest bowiem następstwem poczytalności. Jeżeli nie można by było przypisać danego czynu osobie jako autorowi moralnemu, nie można by jej pociągnąć do odpowiedzialności: *responsabilitas habetur tantum ubi datur imputabilitas*⁵⁷.

Poczytalność prawno-karna w ujęciu kan. 1321 § 1 musi być *gravis* a więc ciężka. Poczytalność winna być ciężka, zarówno obiektywnie jak i subiektywnie⁵⁸. Poczytalność jest ciężka obiektywnie, jeśli naruszona norma jest ciężka, czyli sankcjonuje tzw. materię ciężką⁵⁹ lub ze względu na okoliczności przestępstwa staje się ona taką. Poczytalność jest ciężka subiektywnie, kiedy działanie osoby dopuszczającej się naruszenia jest wolne i świadome, że popełnia się grzech ciężki⁶⁰. Należy zwrócić uwagę na fakt, że te dwa elementy muszą być obecne jednocześnie⁶¹. Naruszenie, o którym mowa musi być ciężkie zarówno

⁵⁶ J. SYRYCZYK, *Sankcje w Kościele...*, s. 107.

⁵⁷ V. DE PAOLIS, *De sanctionibus in Ecclesia...*, s. 41-42.

⁵⁸ Por. A. D'AURIA, *L'imputabilità...*, s. 69-71.

⁵⁹ Obiektywny ciężar chronionego ustawą przedmiotu należy rozważać w relacji do reperkusji społecznych, jakie są wynikiem naruszenia danego przepisu. Przykładowo jest obiektywnie i moralnie poważnym naruszenie nakazu świątecznego, ale to prawnie nie stanowi aż tak poważnej materii, aby konieczna była interwencja władzy, która poprzez sankcje karne ścigałaby takie zachowanie. Nie bierze się tutaj samego ciężaru jako takiego ale reperkusje społeczne wywołane przez naruszenie, por. A. D'AURIA, *L'imputabilità...*, s. 68-71.

⁶⁰ Tutaj poczytalność subiektywną rozumie się jako ciężką poczytalność psychiczną i moralną, które towarzyszą popełnieniu przestępstwa. Należy się upewnić, że osoba popełniła ciężki grzech w znaczeniu podmiotowym, to znaczy w wyniku wolnej decyzji, por. A. D'AURIA, *L'imputabilità...*, s. 70.

⁶¹ Kto dopuściłby się naruszenia, które obiektywnie byłoby ciężkim naruszeniem

na poziomie przedmiotowym, to znaczy musi to być naruszenie jakiejś ważnej normy, oraz na poziomie podmiotowym to znaczy, czyn niedozwolony musi być przypisany podmiotowi działającemu z punktu widzenia moralnego. W związku z czym, przestępstwo musi posiadać znamiona grzechu ciężkiego, albowiem *ubi non habeatur peccatum grave quaestio fieri non potest de delicto*⁶². Nie wystarcza więc samo naruszenie zewnętrzne, ale winno ono dotyczyć porządku moralnego: jeśli nie ma grzechu, to nie ma przestępstwa. Każde przestępstwo jest grzechem, lecz nie każdy grzech jest przestępstwem, ponieważ to pozytywne prawo kościelne określa, jakie grzechy winny być postrzegane jako przestępstwa⁶³.

Jak wynika z dyspozycji zawartej w kan. 1321 § 1 poczytalność prawnokarna może mieć dwa źródła, a mianowicie winę umyślną (*dolus*) i winę nieumyślną (*culpa*). *Imputabilitas ex dolo*⁶⁴ to umyślne naruszenie prawa⁶⁵. Na winę umyślną składają się dwa elementy. Po

jakiejś normy karnej, jednakże działając w absolutnej dobrej wierze, myśląc na przykład, że czyni w ten sposób dobrze lub ignorując w sposób niezawiniony istnienie wspomnianej normy, nie popełniłby przestępstwa. Może to mieć miejsce w przypadku kapłana, który dokonywałby alienacji dóbr kościelnych bez zgody lub niezgodnie z pozwoleniem władzy (kan. 1377) wierząc jednak, że czyni dobrze, na przykład, aby czynić kościół bardziej ubogim. Albo kapłan, który *in actu confessionis* doradza stosowanie środków antykoncepcyjnych penitencie, która jest gwałcona przez swojego męża (kan. 1387). W opisanym przypadku kapłan nie popełniłby grzechu ciężkiego. Nie będzie także przestępstwa w przypadku osoby, która świadomie i w wyniku zdecydowanej woli postępowałaby w określony sposób wierząc błędnie, że w ten sposób narusza ustawę karną. Przykładowo, kto w pełni świadomie i dobrowolnie naruszałby klauzurę papieską, wierząc że zaciąga w ten sposób ekskomunikę *latae sententiae*, nie popełnia żadnego przestępstwa dlatego że prawo kanoniczne nie przewiduje takiego przestępstwa. Por. A. D'AURIA, *L'imputabilità...*, s. 71.

⁶² Por. V. DE PAOLIS, *De sanctionibus in Ecclesia...*, s. 41-42.

⁶³ Por. A. D'AURIA, *L'imputabilità...*, s. 53-54.

⁶⁴ Możemy mówić o dwóch formach winy umyślnej: zamiar bezpośredni (*dolus directus*), oraz zamiar ewentualny (*dolus eventualis*). W pierwszym przypadku sprawca chce popełnić przestępstwo, w drugim natomiast sprawca przewiduje możliwość popełnienia czynu zabronionego i na to się godzi. Prawodawca kościelny pomija jednak tę drugą formę winy umyślnej, przyjmując tylko formę zamiaru bezpośredniego. Por. J. SYRJCYK, *Sankcje w Kościele...*, s. 115-116.

⁶⁵ Według CIC/1917, can. 2200 § 2 *dolus* to: „deliberata voluntas violandi legem”

pierwsze, w myśl zasady *nihil volitum quin praecognitum*, znajomość naruszanej normy, po drugie wola naruszenia tejże normy (*libertas eligendi* i *libertas agendi*)⁶⁶. Z zasady wystarczy sama świadomość bezprawności czynu (tj. znajomość ustawy, przeciwko której skierowany jest czyn sprawcy)⁶⁷, wyjątkowo (cenzury *l.s.* i *f.s.*) konieczna będzie także świadomość przestępczości, tj. świadomość formalnej strony czynu, tzn. zagrożenie sankcją karną⁶⁸. O powstaniu winy umyślnej decydują dwa istotne elementy: jeden – intelektualny, dotyczący poznania i drugi – wolitywny, dotyczący dobrowolności. Umyślność (*dolus*) polega na woli popełnienia bezprawia, a więc dokonania aktu, co do którego jest się świadomym, że jest przeciwny prawu. *Imputabilitas ex culpa*, to z kolei вина nieumyślna, czyli brak należytej staranności⁶⁹. Tutaj dochodzi do popełnienia przestępstwa *ex omissio debitaе diligentiae*, tzn. niedbalstwa (*negligentia*) – czyli zaniechanie należytej pilności w przewidywaniu i w zapobieżeniu bezprawnym skutkom dzia-

czyli dobrowolna wola naruszenia prawa. Podobnie rzecz ma się w KPK/1983 kan. 1321 § 2, który określa winę umyślną w sposób następujący: „qui legem vel praeceptum deliberate violavit”.

⁶⁶ Przedmiotem winy umyślnej jest *violatio legis vel praecepti*, a więc czyn bezprawny. Wystarczy, aby sprawca pozytywnym aktem woli zmierzał do czynności bezprawnej. Zamiaru popełnienia przestępstwa nie należy mieszać z pragnieniem popełnienia przestępstwa. Podobnie zaistnienie winy umyślnej nie należy uzależniać od określonej motywacji czynu przestępczego. W niektórych przypadkach do zaistnienia przestępstwa konieczna jest także motywacja. Są to tzw. przestępstwa kierunkowe lub inaczej celowe, które cechuje zamiar o szczególnym zabarwieniu (*dolus coloratus*). Przykładowo czynna zniewaga duchownego lub zakonnika (kan. 1370 § 3). Por. J. SYRYCZYK, *Sankcje w Kościele...*, s. 115.

⁶⁷ Wystarczy bowiem, że sprawca ma świadomość bezprawności czynu, jak to wynika z kan. 1324 § 1, n. 9. Zgodnie z powyższym kanonem nieświadomość przestępczości (niezawiniona ignorancja sankcji karnej) nie znosi przestępstwa, aczkolwiek zmniejsza winę. Por. J. SYRYCZYK, *Sankcje w Kościele...*, s. 113-114.

⁶⁸ Karą poprawczą może być ukarany, zgodnie z kan. 1347 § 1-2, tylko sprawca uporczywy wobec prawa, który pomimo uprzedniego upomnienia gardzi tą karą. Por. J. SYRYCZYK, *Sankcje w Kościele...*, s. 113-114.

⁶⁹ Wina nieumyślna, o której w kan. 1321 § 2, jest ujmowana w formie niedbalstwa (*negligentia*), czyli w postaci nieświadomej nieumyślności. Natomiast drugą formą nieumyślności jest lekkomyślność (*luxuria*), czyli świadoma nieumyślność, którą z kolei uwzględnia kan. 1326 § 1, n. 3.

łania lub zaniechania⁷⁰. Zaniechanie staranności stanowi istotną cechę winy nieumyślnej. W pojęciu niedbalstwa mieści się także ciężko zawiniony brak wiedzy dotyczącej istnienia, natury i znaczenia normy prawnej *ignorantia legis violatio*⁷¹.

Zasady dotyczące karalności za przestępstwa umyślne i nieumyślne zostały podane w paragrafie drugim kan. 1321. Zgodnie z ogólną zasadą wyrażoną w cytowanym kanonie karalności podlegają tylko przestępstwa umyślne. W myśl tej zasady odpowiedzialności karnej podlega w Kościele ten, kto z winy umyślnej dokonał zewnętrznego naruszenia ustawy lub nakazu. Natomiast przestępstwa nieumyślne nie podlegają, z zasady, karalności. W związku z tym nie podlega odpowiedzialności karnej sprawca za działania popełnione z winy nieumyślnej. Chociaż zatem, czyn zewnętrzny, bezprawny, społecznie szkodliwy i zawiniony w formie winy nieumyślnej jest kwalifikowany jako przestępstwo, to jednak jego sprawca nie podlega karze. Przekroczenie ustawy bądź nakazu *cum culpa* stanowi rzeczywiste przestępstwo, chociaż kara z zasady nie będzie wymierzana sprawcy, co świadczy o łagodności i łaskawości ustawodawcy kościelnego⁷². Cytowany kan. 1321 § 2 przewiduje jednak wyjątek od zasady ogólnej, czyli karalność przestępstw nieumyślnych. W myśl przewidzianego wyjątku, sprawca przestępstwa nieumyślnego podlegałby odpowiedzialności karnej, gdyby ustawa karna lub nakaz karny przewidywały odpowiedzialność karną *ex culpa*⁷³. Tak więc, w myśl dyspozycji zawartej w kan. 1321 § 2, istnieją dwa źródła poczytalności, jednakże ustawodawca chce, aby z reguły karano tylko za przestępstwa dokonane z winy umyślnej.

⁷⁰ Por. A. D'AURIA, *L'imputabilità...*, s. 110-113.

⁷¹ Por. tamże s. 104-110.

⁷² Por. J. SYRYJCZYK, *Sankcje w Kościele...*, s. 120-121.

⁷³ Karalność przestępstwa popełnionego *ex culpa* jest przewidziana w KPK/1983 w kan. 1389 § 2. Zgodnie z cytowanym kanonem, powinien być sprawiedliwie ukarany ten, kto z powodu zawinionego zaniedbania nielegalnie wydaje lub powstrzymuje się od wydania aktu władzy kościelnej, z którego wynika czyjaś szkoda. Racją uzasadniającą odpowiedzialność karną w omawianym przypadku jest jednak nie tyle samo dopuszczenie się przestępstwa w wyniku zaniedbania, lecz czyjaś szkoda powstała w wyniku takiego działania.

Nie wyklucza się jednak możliwości karania w poszczególnych przypadkach za przestępstwa nieumyślne. Taka możliwość karania z tytułu przestępstw nieumyślnych musi jednakże wyraźnie wynikać z ustawy lub nakazu.

Podsumowując należy stwierdzić, że, omawiane w niniejszym artykule, przestępstwa przeciwko wierze muszą być zawsze popełnione na skutek winy umyślnej. To znaczy, że naruszenia posiadające znamiona herezji, apostazji i schizmy, muszą być wynikiem działania świadomego i dobrowolnego, nastawionego na dokonanie określonego skutku. Istotnym elementem winy umyślnej jest zatem świadomy zamiar dokonania naruszenia, które jest uznane za niezgodne z prawem. Należy jednak podkreślić, że owa *deliberata legis violatio* – oznacza, nie tyle chęć naruszenia prawa, ale raczej świadomą wolę tego, że chce się dokonać naruszenia, co do którego wie się, że jest przeciwne prawu. W naszym przypadku będzie więc chodziło, nie tyle o naruszenie dyscypliny Kościelnej, ale o świadomą wolę zerwania pełnej wspólnoty z Kościołem katolickim⁷⁴.

Zakończenie

Normy *De delictis reservatis* z 2010 roku w części poświęconej normom substancjalnym, bazują wprawdzie na tym, co zostało wprowadzone w Normach *De gravioribus delictis* z 2001 roku, jednakże w tym, co się odnosi do poszczególnych przestępstw zarezerwowanych Kongregacji Nauki Wiary, wprowadzają istotne zmiany. W pierwszej kolejności przypomniano o kompetencjach Kongregacji Nauki Wiary w zakresie przestępstw przeciwko wierze, a więc herezji, apostazji i schizmy, przy jednoczesnym uznaniu kompetencji Ordynariusza do podejmowania określonych kroków. Normy *De gravioribus delictis* z 2001 roku nie zawierały tych przestępstw, ale należy zaznaczyć, że pominięcie to nie było jednak kwestią zapomnienia czy przeoczenia. Przedmiotem bezpośrednim cytowanych norm była bowiem *Sacramentorum sanctitatis tutela*, a więc ochrona świętości sakramentów oraz obyczajów. Natomiast przestępstwa przeciwko wierze i tak, zgod-

⁷⁴ Por. KPK/1983, kann. 205, 209 § 1.

nie z art. 52 Konstytucji *Pastor Bonus*, pozostawały w zakresie kompetencji Kongregacji Nauki Wiary. Wyliczenie w aktualnych normach w pierwszej kolejności przestępstw przeciwko wierze podkreśla, że przestępstwa te są szczególnie ciężkie, ponieważ ranią jedność Ciała Chrystusowego.

W artykule analizie zostały poddane jedynie te zagadnienia, które dotyczą strony przedmiotowej i podmiotowej przestępstw przeciwko wierze.

Ze strony przedmiotowej możliwe są różne formy przestępstw, począwszy od całkowitego porzucenia wiary chrześcijańskiej, poprzez utratę jedynie wiary katolickiej, aż do zerwania jedności z Kościołem katolickim w wyniku zerwania więzi z Biskupem Rzymu. Należy jednak podkreślić, że do popełnienia przestępstwa apostazji, herezji i schizmy, konieczne jest, aby miało miejsce zarówno uzewnętrznienie woli heretyckiej lub schizmatycznej jak i to, aby deklaracja woli była nie tylko przez kogoś przyjęta, ale także zrozumiała.

Z kolei ze strony podmiotowej, należy zwrócić uwagę na fakt, że przestępstwa przeciwko wierze należą do kategorii *delicta communia*, a więc do przestępstw, których autorami mogą być wszyscy wierni, którzy przynależą do Kościoła katolickiego. Ponadto omawiane w niniejszym artykule, przestępstwa przeciwko wierze muszą być zawsze popełnione na skutek winy umyślnej, a więc muszą to być zawsze działania w pełni świadome i dobrowolne, których skutkiem jest zerwanie pełnej wspólnoty z Kościołem katolickim.

Crimes against faith in *De delictis reservatis* Norms of 2010

De Delictis reservatis norms issued in the year 2010 state that crimes against faith, such as heresy, apostasy and schism, come within the Congregation for the Doctrine of the Faith jurisdiction. The fact that these crimes are the first to be listed in the present norms emphasises the gravity of the offences as the ones particularly hurting the unity of the Body of Christ.

In the present article, entitled „Crimes against faith in *De delictis reservatis* norms of 2010, only the issues concerning the objective and subjective side of the crimes against faith are analysed.

From the objective point of view there are various forms of crimes against faith, starting from the complete abandoning of the Christian faith, through losing the Catholic faith, to the breaking with the Catholic Church as a result of rupture with the Bishop of Rome. However, it should be emphasised that to commit a crime of apostasy, heresy or schism it is necessary to both manifest heretical or schismatical will and to have that declaration of will understood and accepted.

The crimes against faith belong to *delicta communia* category, which means that all the faithful belonging to the Catholic Church can be their perpetrators. It should be remembered that the ecclesiastical affiliation coming from baptism cannot be annihilated even by a formal act of leaving the Church. From the subjective point of view it is also essential for those crimes to be committed with intentional guilt. This means that they must be a result of conscious and voluntary action intended to commit a specific crime. Thus a conscious intention to commit an unlawful act is a vital element of intentional guilt.

While determining criminal responsibility for crimes against faith, one should keep in mind whether a given violation bears all the hallmarks of a specific form of offences against faith. Moreover, it is significant to attribute that violation to the perpetrator as a result of *dolus*, that is intentional guilt. (Tłum. Ewa Walaszczyk)

SŁOWA KLUCZOWE: apostazja, herezja, schizma, wina umyślna

KEY WORDS: apostasy, heresy, schism, intentional guilt